

Volkmann Robert (1815-1883)

Tysk tonsättare

Under åren kring 1810 föddes flera tonsättare som skulle sätta betydande avtryck i musikhistorien. Det var Berlioz, Mendelssohn, Chopin, Schumann, Liszt, Verdi och Wagner. I samma tidsspann föddes en annan tonsättare som under sin levnad betraktades som nästan i paritet med dessa. Under en period när violinisten Joseph Joachim och cellisten Bernhard Cossmann besökte Liszt roade sig vännerna med att överraska besökare genom att spela Volkmanns b-moll-trio. När Hans von Bülow uruppförde Liszts h-mollsonat i Berlin 1857 hade han placerat Liszts sonat mellan Volkmanns b-molltrio och Beethovens op. 70 nr 2! Redan 1856 uttryckte Brahms den högsta aktning både för Volkmanns stråkkvartett op. 9 och för hans b-molltrio. 1864 träffades de personligen och blev goda vänner. Men efter första världskriget blev denne man nästan helt bortglömd utanför specialisternas mycket trånga krets.

Robert Volkmann lärde sig spela orgel och piano av sin far, som var kyrkomusiker. Men han bedrev också tidiga studier i cello och kunde redan som 12-åring spela cellostämman i stråkkvartetter av Haydn, Mozart och Beethoven. Från 1836 studerade han musik i Leipzig, där han träffade Schumann, som uppmuntrade honom. 1841 fick han tjänst i Budapest som pianolärare och musikskribent för *Allgemeine Wiener Musik-Zeitung*. Där komponerade han i skymundan tills Franz Liszt och Hans von Bülow 1852 upptäckte hans nyligen komponerade b-molltrio. Detta blev startskottet för hans genomslag som tonsättare. Från 1875 var han lärare i harmonilära och kontrapunkt vid den av Liszt inrättade musikakademien i Budapest.

Volkmann skrev – liksom Brahms – musik på alla områden utom för scenen. Han skrev 2 symfonier, 3 serenader för stråkorkester, en konsert för vardera piano, cello respektive viola, körmusik och sånger, pianomusik för 2 och 4 händer och för 2 pianon. Bland kammarmusikverken kan nämnas 6 stråkkvartetter, 2 pianotrior samt flera verk för violin och piano.

Pianotrio b-moll op. 5

1. Largo 2. Ritornell. Andante - Allegretto 3. Allegro con brio
1850

Som framgått av ovanstående väckte detta stycke stor uppmärksamhet efter dess uruppförande. Det utgavs i tryck 1852. Det var antagligen både den fängslande musiken och verkets ovanliga uppbyggnad som imponerade. Både verkets storform med 3 satser och de enskilda satsernas form skiljer sig från de gängse mönstren.

Att låta hela den inledande satsen få largo-tempo är ovanligt. Det är också satsens form. För orientering vid avlyssning kan kanske mönstret A-B-C-D-AB vara till hjälp. A och B är korta, D och AB är långa.

I den ödesmättade långsamma inledningen (A₁) hörs, först i pianot sedan i violinen, de toner som snart ska utvecklas till det första temat:

I avsnitt B med taktarten 9/8 presenteras det första egentliga temat i ett något rörligare tempo. Det klingar ut i cello till ett jämnt 8-delsackompanjemang i pianot:

C inleds därefter med ett ljust tema i B-dur, och man förleds under en stund att tro att denna inledningssats, på samma sätt som brukligt, ska utvecklas i sonatformsmönster:

Men detta "sidotema" blir bara en episod som inte återkommer och avlöses i sinom tid av ett nytt, längre avsnitt (D). Till en stadig stämma i cello spelar violinen en rörlig och skälvande motstämma. Tonarten är g-moll:

Detta tredje tema om 8 takter i cello dominerar avsnittet. Den andra gången temat hörs har stråkarna bytt stämmor med varandra och tredje gången spelar även pianot en rörlig motstämman, som efterhand blir alltmer synkoperad. Denna insats blir upptakt till ett stegrande crescendo.

Detta mynnar i sin tur i ett ritardando som tar avstamp i en ny klimax, nu i b-moll. Vi befinner oss då i satsens mittpunkt. Fortfarande spelas samma stadiga och regelbundna tema (nedre notsystemet i notexemplet ovan) i någon av stämmorna:

Det hela slutar i ett fortissimo som plötslig avtar i pianissimo och därefter övergår i en långsam, mystisk och trevande avslutning. Här upprepas de tre första tonerna av huvudtemat några gånger och följd av en paus.

I det sista avsnittet AB kombineras A och B. Det börjar som A men motiven får en ytterligare utveckling, bl.a. med en rörlig stämma i pianot. När B-temat hörs första gång sker det sömlöst, trots taktartsväxlingen från 3/4 till 9/8:

I fortsättningen får en fallande staccatorörelse i pianot betydelse och hela satsen slutar i melankoli präglad av mystik.

Mellansatsen har fått namnet *Ritornell*. Satsen har ABA-form och benämningen syftar troligen på dess betydelse av mellanspel.

Efter några takters inledning hörs i stråkarna A-delen presenteras med två samtidigt spelade melodier i Dess-dur:

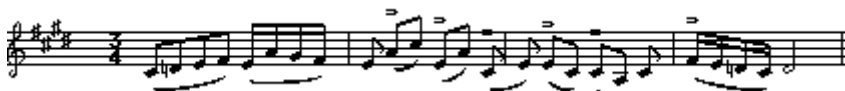

Cellostämman är viktig och skapar spänning, men violinstämman slutar på ett dess och bör väl kanske därför betraktas som det egentliga temat.

Den långa mittdelen, B – 2½ ggr längre än A – kan nästan betraktas som en egen liten sats i sonatform inne i den större satsen, alltså på nytt en ovanlighet i formalia. Här finns många intressanta melodier, men några sticker ut. Först ut är ett tema i moll, här noterat som ciss-moll. Det har en dominerande ställning och hörs först i cellon:

Ett annat tema – ”sidotemat” – hörs först i pianot. Det går i A-dur

Dessa båda teman utvecklas genomföringslikt och övergår till slut i en ”återtagning”.

A-delen återkommer, nu i första halvan med harplikt ackompanjemang i pianot.

Den följs av 7 extra takter som ska spelas *pù mosso* och avslutas i en vilopunkt. På denna följer två solokadenser i pianot vilket leder attacca till finalen.

Finalen, *Allegro con brio*, börjar med ett frejdigt och energiskt tema i pianot:

Den långa satsen, ca 13-15 minuter,¹ verkar först utvecklas i beprövade formmönster, men även den kommer att bjuda på överraskningar. Men först hörs ett sidotema. Det tas också upp i pianot:

Expositionen ska enligt partituret tas i repris.

Genomföringen börjar utvecklingen av sidotemat men mycket snart börjar även bearbetning av huvudtemat. Efter att sidotemat på nytt kommit tillbaka saktar tempot in, taktarten bli 4/4 och en helt ny, vacker melodi, nästan koralartad, tonar fram i cellon:

¹ Satsens längd beror i huvudsak på om expositionen tas i repris. Det anbefallda tempot är 132 taktslag per minut (2 taktslag per takt).

Detta blir upptakten till ett ganska långt avsnitt insprängt i genomföringen.

Efter en ansenlig utveckling saktar musiken in och tar en kort paus i en vilopunkt. Nu tar ytterligare ett nytt tema vid, eller kanske snarare motiv. Det har tidigare antytts vid några tillfällen. Det utvecklas nu i sekvens och i kanon i stråkarna:

Det blir avslutningen på detta långsammare mellanspel, kanske tänkt som en funktionell ersättning för en långsam sats. För andra gången känns det som om det fanns en sats inne i en annan sats.

Efter en kort introduktion fortsätter, genomföringen i det rörliga inledningstempot, först med huvudtema och sidotema, men sedan även med det nya koraltemat!

Återtagningen inleder med huvudtemat, som nu får en fortsatt utveckling, liksom sidotemat.

Och slutligen bjuder Volkmann på sin sista överraskning. Första satsens inledning eller om man så vill avslutning återkommer och knyter ihop hela verket. Denna verk-coda som är ganska lång avslutas liksom första stasens coda med de fallande staccatotonerna i pianot.

I sanning ett mångfacetterat verk, värt att lära känna!